

Докторант **Евгения Цанкова**

Катедра Метал

Научен ръководител: Проф. Димитър Делчев

**За връзката форма - функция. Структурни принципи при
изграждането на формата на гривната**

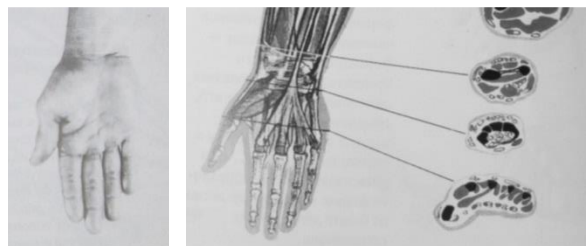
(Върху запазен по българските земи материал)

Опирайки се на знанието, вплътено в теорията, човекът е способен да създава онова, което не съществува в налично дадената природна или социална действителност, но е възможно от гледна точка на откритите в теорията обективни закони.¹

Обект на настоящото изследване е наследството от накити за ръка, и по специално гривната, по българските земи. До този момент българските накити са разглеждани и описвани чисто исторически с основен акцент върху използваната технология и орнаментална характеристика. В хода на това изследване се проследяват основни принципи при структурирането на формата - гривна, съобразени с нейната утилитарна функция. Гривната трябва да се определя не само като накит, а като една обоснована пластична форма. Целта на изследването е да докаже, че конкретната форма на изделието е логично следствие от материалната структура, технологичния процес и целта, за която е създадено, т.е. от неговото предназначение.

Гривната, като продукт на приложното изкуство, има определена функция, освен чисто естетическата (украшателска) такава. Имайки в предвид местоположението, където се поставя върху човешкото тяло, можем да твърдим, че съществуват определени правила при структурирането и композирането ѝ. Основната задача на формата ѝ е да премине през най-широката част на дланта и в следствие да застане на китката или пред-мишницата. Разглеждано от гледна точка на анатомията, ръката има сложна форма. Дланта има по-широко напречно сечение от това на китката. Тя от своя страна е с най-малко такава. Именно тази разлика определя и основния подход в процеса на структуриране.(фиг.1,2)

¹ Цит. по: *Гуринов, Л.* Композицията като метод на организация на формата - Проблеми и перспективи в развитието на съвременния дизайн и декоративно-приложното изкуство, София, 2007, с.15 – 25.

Фиг. 1

Фиг.2

За да направим структурен анализ на обектите на изследване, е необходимо да въведем термините, с които ще ги категоризираме. Използвам сравнителния анализ, с цел извеждане на принципен образ от всеки вид.

Формата на всяка вещь се определя преди всичко от функцията. Всеки предмет трябва да е част от средата, за която е създаден и в която ще бъде използван.² Цялата вътрешна организация на съдържанието, на материята има свой външен израз – *формата*. Тя е структурата на нещата, характерът на вътрешните им връзки, начинът на организация на техните части, качествена определеност на съдържанието, начинът на съществуване на предмета. Структурните и функционални взаимовръзки превръщат изделието в единно цяло. Частите от това единство са много важни сами по себе си, но съществени са и връзките между тях.

В хода на проектирането се спазват определени правила, които можем да обобщим в сборното понятие „организация на формата“ или *тектоника* – наука за организацията, структурирането и конструирането на материята в определени форми. Предмет на тектониката е организацията на материята. Организацията е съвкупност от процеси, водещи до внасяне на вътрешен ред и съгласуваност в цялото.³ Ако разгледаме *композирането* като процес, можем да говорим за творческия план в структурното изграждане на формата. Според Волков⁴ „*композиция*“ е структура с фиксирани елементи, свързани в единство чрез смисъла. Друго важно за формоизграждането е спецификата на материала, както и технологията на производство. Би било целесъобразно да се съобразим със структурата на материала и логиката на конструкцията.

Философската категория „*форма*“ е вътрешната организация на елементите на съдържанието. В дизайна понятието „*форма*“ е по-тясно категоризирано (обяснено), спрямо философското. Характеризира се с вътрешната организация на елементите на цялото. Човекът е първопричината за създаване на изделия и същевременно целта. Можем да приемем човешкото за смисъл и мярка при изследването на предметния свят. В непосредствената си практическа дейност човек възприема ползата, удобството, целесъобразността чрез веществената

² Иванова, Н История на дизайна, С., 1984, Наука и изкуство

³ Желева-Мартинс, Д. Тектониката като теория на формата и формообразуването, С., 2000, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

⁴ Дамянов, Б. Композицията, 1998, Пловдив, Пловдивско университетско издателство.

организация на предмета: обем, пространствено, цвятова композиция и т.н. Всичко това са характеристики на формата, които са структурирани в сложна система. Най-същественото от нея е начинът ѝ на действие, или как се реализира взаимодействието между обекта и неговата среда, както и начинът, по който въздейства самата предметна среда.⁵ Външната проява на свойствата, на който и да е обект в дадена система, е *функцията*. Като се въплътява в материална форма, функцията ѝ придава специфична организация. Всеки детайл на формата се оказва структурно свързан с другите детайли на цялото отвътре“.⁶

Гривната – като продукт е вид накит (украшение), известно още от времето на палеолита, което се носи на китката, на ръката или предмишницата. В повечето случаи формата ѝ е кръгла, но съществуват и такива с елипсоидна или многоъгълна. Големината на обиколката им варира, в зависимост от големината на китката. Могат да са гривни с отваряне и затваряне. Като конструкция биват твърди и меки. В днешни дни се изработват от различни материали - благородни метали, текстил, дърво, кост, черупки на миди, пластмаса, силикон и много други алтернативни материали.

По същество става дума за *формата* като продукт на художественото проектиране или спецификата при структурирането на *гривната*, като накит за ръка, търсейки причинно следствената връзка между форма и функция. Тази зависимост ще проследим в историческото наследство по българските земи.

Основните художествени принципи на българското златарство се формират в условия на сложни етногенетични и етнокултурни процеси, свързани със създаването на българската държава и образуването на българската народност. Сливането на културните традиции на траки, славяни и прабългари са основата, върху която се изграждат самобитната българска народна култура и изкуство. С идването на славяните и прабългарите през VI и VII век, развитието на златарството по нашите земи навлиза в качествено нов етап. Голям разнообразие от съчетани елементи, характерни за тракийското, славянското, прабългарското и византийско ювелирно изкуство – плод на благотворната среща на тези култури на наша земя. По време на Възраждането все по-осезателно се чувстват влиянията на Близкия и Далечен изток, на различни заемки от други стилове – барок, рококо и др., както в украсата, така и в техниката

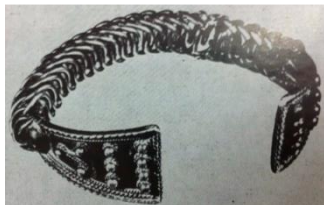
Гривната, като всички накити е била достояние само на някои класи. С течение на времето тя се популяризира и буквално става народен накит. Като форма, материал, технология се е променяла в зависимост от социалните особености на средата, културното равнище на региона, както и в зависимост от духа на времето. В този исторически план (от VII до началото на XX век) на развитие можем да разграничим две основни категории гривни: *отворени* и *затворени*. От своя страна всяка от тях се разделя на подвидове.

⁵ Методика на художественото конструиране, 1983, ВНИИТЭ.

⁶ Методика на художественото конструиране, 1983, ВНИИТЭ.

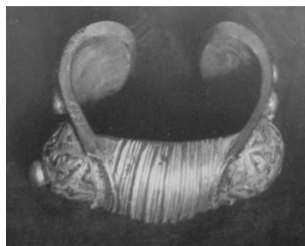
Отворените гривни биват:

Отворени елипсоидни гривни – от метална - медна или бронзова лента; изляти от бронз или изплетени от тел; формата им е елипсоидна, описваща сечението на китката; в повечето случаи краищата на тези гривни са разширени и заоблени; има гривни с по-дебело тяло и други, при които то е усукано, както това се прави при кованото желязо (Фиг.3).

Фиг.3

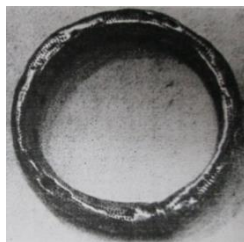
Кубелии („букалии“, „врхѣли“) гривни – структурирани от три лети кухи части: една отгоре като гръб - леко изпъкнала; двете странични части - разширени подковообразни две полусферични розетки от двете страни на гръбната част (Фиг.4).

Фиг. 2

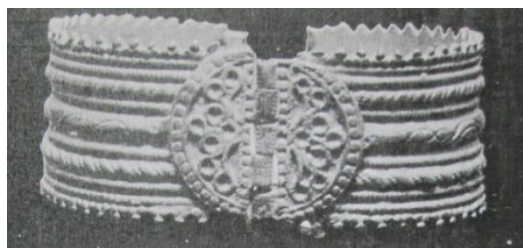
Затворените гривни, от своя страна се делят на :

Затворените кръгли халки – обща форма кръг(окръжност); изработени от различна дебелина тел; отляти или изковани (Фиг.5).

Фиг. 3

Затворени гривни, съставени от две части – Обща форма кръг, изградена от две шарнирно свързани издължени части с продълговата форма (Фиг.6).

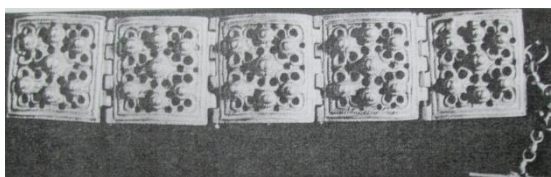
Фиг. 4

Фиг. 7

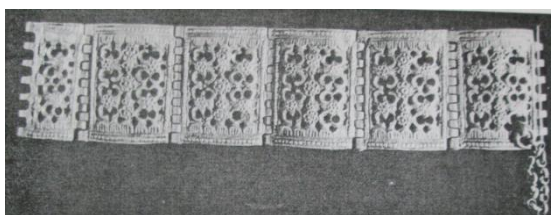
Затворени гривни, съставени от три части – обща форма кръг, съставен от три дъговидни части – две с еднакъв размер и една с размер, равен на дължината на другите две. Трите части са свързани шарнирно (Фиг.7).

Затворени гривни, съставени от пет части – обща форма кръг, съставен от пет отляти четвъртити, леко извити плочки, свързани шарнирно. Затварянето става с шарнир и игла, прикрепена със синджирче към една от плочките (Фиг.8).

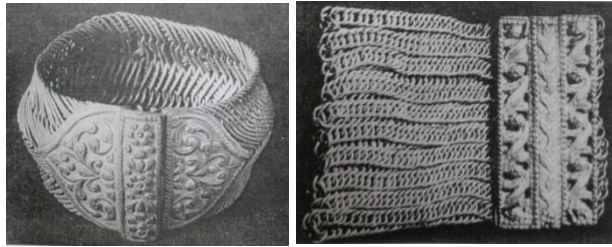
Фиг. 5

Затворени гривни, съставени от шест части –обща форма кръг, съставен от шест отляти четвъртити, леко извити плочки, свързани шарнирно. Затварянето става с шарнир и игла (Фиг.9).

Фиг. 6

Гривни „Ентешии“ – лента от изплетена тел, свързана в двата края с шарнирно затваряне, покрито с отлята правоъгълна плочка. От двете страни на затварянето върху телената лента са запоени отлети полуелипсовидни плочки (Фиг.10).

Фиг. 7

Фиг. 11

Гривни, представляващи ленти от плетена тел – 10 - 15 успоредни, подвижни верижки, закачени в двата си края към изчукани правоъгълни плочки, които затварят гривната чрез подвижен шарнир (Фиг.11).

При отворените гривни основният габарит на продукта е по - малък и с възможност за вписване в овалната форма – близък или повтарящ сечението на китката. Това може да бъде постигнато посредством отвора, който служи за по-лесно поставяне. Размерът на отвора кореспондира с този на дебелината на китката, за да може тя да премине през нея. В повечето случаи краищата на тези гривни са разширени и заоблени, което не е само декоративен елемент с орнаментална украса, но и конструктивен и функционален такъв. Конструктивно разширяването има уякчаващ резултат, а функционално служи за по-лесното преминаване през китката. Отварянето на овала предопределя структурирането на твърда и непроменлива конструкция, която може да бъде изградена посредством - леене, коване и филигранна техника, което от своя страна говори за тяхната твърда и непроменлива форма.

При затворените гривни общата форма е кръг. Можем да разграничим три възможности като конструкции – твърди без отваряне, твърди с отваряне и меки (подвижни) с отваряне.

Твърди гривни без отваряне – общата форма е цяла окръжност с физически размер на вътрешния диаметър, отговарящ на най-широката част на дланта. Големият размер на окръжността е необходимо условие, за да може при поставяне да премине през дланта. Стоенето на гривната е свободно около китката или високо на предмишницата.

Гривни на парчета – общата форма е окръжност, която е разчленена на две, три, четири, пет и шест части. Това предопределя намаляване на общия диаметър на гривната, както и необходимостта от използването на закопчаване. В проучения материал, тази нужда е решена по аналогичен начин при всичките варианти – чрез шарнир. Разчленяването и свързването на отделните елементи с халкички, прави конструкцията подвижна, което е удобство при носене. Стоенето на гривната е почти плътно по китката.

Меките(подвижни) гривни – общата форма е кръг, с общ диаметър по-малък от този на твърдите гривни без отваряне. Закопчаването отново е решено, чрез

шарнир. Продиктувано от верижната структура, общата кръгла форма на гривната е променлива, което при движение на ръката внася допълнително удобство както и произвежда звук. Стоенето на гривната е по китката.

При *гривните на парчета и меките(подвижни) гривни* мога да обобщя, че самото закопчаване е предпоставка за намаляване на общия размер на накита както и разнообразие на конструкциите. Това са възможности, продиктувани от мястото на поставяне. Приблизително еднакъв габарит на гривната с този на китката както и подвижната конструкция осигурява удобство при носене както и приблизително конкретно местоположение при поставяне. Удобствата се изразява в резонанса между движението на ръката и това на гривната, което е предимство при ежедневна употреба.

Опирайки се на проследяването на връзката *форма-функция* в гривните, намерени по нашите земи, можем да твърдим, че златарството е предоставяло неограничени възможности за изява на творческата фантазия, на старите майстори, както и възможност за съчетаване на традиционните художествени представи с външни заемки. От направения исторически преглед можем да обобщим основното. За да композираме функционалния предмет - гривна, а и всички накити като такива, трябва да вземем в предвид мястото, за което са предназначени, материала и технологията, която ще използваме. Структурирането на формата, е дейност обединяваща в себе си инженерството и техниката с естетиката, художественото конструиране, скулптурата, живописата, архитектурата и прочие художествени дейности.

В днешни дни е редно да преосмислим резултатите на старите майстори, на базата на които да внесем новости от гледна точка на съвременните условия – разбирането за формата като единна система, структурно изградена от нови технологии, материали и идеи.

Библиография

Книги

1. *Благоева, С.* Български народни накити. С., 1977, Издателство Септември.
2. *Благоева, С.* Старото златарство в Панагюрище, С., 1999, ИК „Оникс“.
3. *Дамянов, Б.* Композицията, Пловдив, 1998, Пловдивско университетско издателство.

4. *Друмев, Д.* Златарско изкуство, С., 1976, Издателство на българската академия на науките.
5. *Желева-Мартинс, Д.* Тектониката като теория на формата и формообразуването, С., 2000, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
6. *Иванова, Н.* История на дизайна, С., 1984, Наука и изкуство.
7. *Иванова, Н.* От занаятите към дизайна, С., 1985, БАН.
8. Методика на художественното конструиране, 1983, ВНИИТЭ.

Статии от периодични издания

1. *Гуринов, Л.* Композицията като метод на организация на формата – Проблеми и перспективи в развитието на съвременния дизайн и декоративно-приложното изкуство, София, 2007, с.15 – 25.
2. *Желева-Мартинс Д.* Теория на формообразуването – Теория на композицията – в търсене на диференция специфика. Научни трудове т.45, серия 1, 2006, Русенски университет „Ангел Кънчев“.

Списък с използвани фигури

Фиг.1, 2 – *Vammes, G.* Der nackte Mensch : Hand und Lehrbuch der Anatomie fur Kunstker / Gottfried Vammes, Dresden, 1969 .

Фиг.4, 7, 10 - *Благоева, С.* Български народни накити, С., 1977, Издателство Септември.

Фиг.3, 5, 6, 8, 9, 11 - *Друмев, Д.* Златарско изкуство, С., 1976, Издателство на българската академия на науките.